

Začetki ljutomerskih konjskih dirk

Če vemo, da je leto 1874 rojstna letnica ljutomerskih konjskih dirk, moramo ob tem najprej povedati, kakšne so bile dotedanje poglobitve značilnosti tamkajšnje konjereje, ki so (poleg drugih dejavnikov) omogočile, da so od takrat naprej prirajali ta tekmovanja.

V ljutomerski okolici so začeli rediti toplokrvne konje v 18. stoletju, in sicer v terezijanski dobi, ko so na omenjenem ozemlju uvedli konje navedene vrste ("posebno dobre kakovosti") in orientalnega izvira.¹ Ti konji² so se spričo svoje hitrosti in vztrajnosti odlično obnesli, saj je sporočeno, da so vozili graščakom iz Lukavec (pri Ljutomeru) vino v severno Italijo ali, natančneje, v Benečijo razmeroma izredno hitro: za pot tja in nazaj so porabili 14 dni manj kakor konji iz okolice Središča in okolice Ptuja.³ Na obravnavanem ozemlju so bile dane vse možnosti za konjerejo, in oblasti so to zvrst živinoreje v znatni meri podpirale.⁴

Za čas proti sredi 19. stoletja je izpričano, da se "od ladarstva dari ali premie dajo tam, keri lepo govensko živino, posebno pa lepe konje sami zredijo... najlepše konje pa imajo (štajerski) Slovenci na dolnji Šavnici, na dolnjem murskem polju ino pri Ljutomerskem."⁵ Približno iz istih let izvira pričevanje, da se Ljutomerčani ukvarjajo "manj s svojo obrtjo, bolj s poljedelstvom in živinorejo; ... ljutomerski konji so znani in pri Kranjcih in Italijanih zelo iskani... na živinskih sejmih ali in predvsem pri podelitvah premij za rejo konj se pogosto kažejo izvrstno lepe živali..."⁶

Na kakšni ravni je bila na Murskem polju konjereja sredi 19. stoletja, je razvidno tudi iz tega, da je 1856 "prišlo (cesarja v Mariboru) pozdravljat 140 jahačev iz Murskega polja v narodni obleki s svojimi grbi na banderih. Še tudi pozneje so pri raznih priložnostih, zlasti pa, kadar je prišel v Ljutomer višji pastir delit sv. birmo, slavnost povzdigovali enaki jahači."⁷ (Podobno je bilo nekaj pozneje, ko je prišel

¹ A. Rossmanit, Kmetiska reja konjev-dirkačev v Ljutomeru, Kmetovalec 38, Ljubljana 1921, priloga Konjerejec 5, št. 1, str. 21; isti, Kmetiska reja konj-dirkačev v Ljutomeru, Sport 2, Ljubljana 1921, str. 17; (nepodpisano), Reja toplokrvnih konj v ljutomerskem srezu, Konjerejec 1, št. 2, Maribor 1925, str. 4; (nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, Konjerejec 1, št. 4, Maribor 1925, str. 1; -vs-, Po jubilejnih dirkah v Ljutomeru, Tabor, Maribor 30. 8. 1925, str. 5; G. Jakelj, O zgodovini kasačev in razvoju kasaštva v okolici Ljutomera, Živinorejec 2, Ljubljana 1952, str. 182.

² Drugače o tem vprašanju V. Novak, Živinoreja, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1 (Agrarno gospodarstvo), Ljubljana 1970, str. 393.

³ A. Slavič, Iz zgodovine reje kasaških konjev v okolici Ljutomera, Konjerejec dravske banovine, Letno poročilo Konjerejskega društva za dravsko banovino za leto 1935 in 1936, Ljubljana (brez letnice), str. 38; G. Jakelj, na nav. mestu.

⁴ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; G. Jakelj, na nav. mestu.

⁵ A. Krempl, Dogodivšine štajerske zemle, V Gradci 1845, str. 246.

⁶ (Nepodpisano), Luttenberg in Untersteier, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte, mit Urkunden-Regesten, auch Fridau, Polsterau und Wernsee betreffend, Gratz 1850, str. 11.

⁷ M. Slekovec, Trg in župnija Ljutomer, 1896 (rokopis, župnišče Ljutomer), str. 381.

cesar 1883 v Radgono: "Pri tej priliki je prijahalo 170 slovenskih mož na konjih, s katerimi so dobili že pri dirki v Gradcu prva darila... Konjica je cesarju tako dopadla, da jo je vzel s sabo na vojaško vežbališče..."⁸⁾

Za prvo polovico sedemdesetih let je zapisano, da "pri bogatih kmetih na Murškem polju... gojijo krasne konje, s katerimi so prirejali v poznejšem času tudi dirke".⁹ Ob začetkih ljutomerskih konjskih dirk je sporočeno, da "zasluži ljutomersko konjerejsko območje upoštevanje športnikov in gospodarstvenikov, ... požlahtnjeno (je) z angleškimi in anglonormanskimi žrebci, ki jih daje vlada na razpolago".¹⁰ In skorajda istočasno so poudarjali "ljubezen, katero imajo prebivalci ljutomerske okolice do svojih konj od mladih nog do sive starosti, ... ljubezen, katero so uže pred stoletji pri njihovih pradedih slavili".¹¹

Opisano stopnjo ljutomerske konjereje naj dopolnimo z njenim gospodarskim učinkom in njenimi podlagami, ki jih je prispevala država. L. 1875, se pravi v letu, ko je bilo ustanovljeno dirkalno društvo v Ljutomeru, je izpričano, da "nam konjarstvo največji dobiček vrže! Pred 6 tedni prodal je nek kmet žrebca za 750 gl. Leta 1872. je nekdo ponujal drugemu kmetu 900 gl. za žrebico, pa nje ni dal, ker jo je hranil za bečko razstavo. Navadna cena pa je lepim konjem 300 — 500 gl. Da pa še se konjarstvo boljša, za to se skrbi. Ni še dolgo, da je bilo konjsko premiranje za naš kraj v Radgoni, če se ne motim, vsako četrto leto. Ker pa se je vsikdar največ konjev prignalo iz ljutomerskega okraja, opustili so prvejši način in poskusili v Ljutomeru, kjer je zdaj vsako leto. To zopet daje večje veselje gospodarjem. Veliko število konjev požlahtnjeno je z angleškim plemenom. Žrebčarnice so za ljutomerski okraj v naši občini (navadno po 8 žrebcev), v Volčjivesi (po 4) in v Bolečicah (po 6)... V obče kaže se za konje posebna skrb, da bi se čem lepši izredili... Čisto nasprotno pa je z govedarstvom. Goveja živina dobiva po letu večjidel kislo krmo, po zimi pa slamo; kar je boljšega, porabi se za konje. Lepše govede imajo največ oni gospodarji, kateri nimajo konjev. Tudi od deželne strani se pri nas za to malo stori."¹²

Obravnavano ozemlje se je potemtakem v stoletju pred 1874 ponašalo s tolikanj razvito konjerejo, da ga ni v tem pogledu tedaj prekašalo, po vsem videzu pa tudi ne dosegalo nobeno drugo ozemlje na Slovenskem. Z drugimi besedami: objektivni dejavniki za začetek konjskih dirk so bili v Ljutomeru in okolici sredi druge polovice 19. stoletja kar najboljši, če imamo pred očmi, da je šlo tukaj za kmečke, ne "gosposke" dirke. — Poleg njihovih podlag, kakor smo jih zgoraj našteali za obdobje od druge polovice 18. stoletja naprej, pa velja navesti tudi starejše zadevne podlage.

⁸ (Nepodpisano), Liber memorabilium parochiae St. Joannis Luttenbergi 1883 — 1909 (rokopis, župnišče Ljutomer), zapiski za l. 1883; J. Aplh, Naš cesar, Celovec 1898, str. 192.

⁹ M. Murko, Spomini, Ljubljana 1951, str. 23.

¹⁰ (Nepodpisano), Grazer und Provinzial-Nachrichten, Tagespost, Graz 1. 9. 1875. Gl. o tem tudi (nepodpisano), Dirka, Slovenski gospodar, Maribor 28. 9. 1876, str. 356; M. Slekovec, nav. delo, str. 366.

¹¹ (Nepodpisano), Dirka v Ljutomeru, Slovenski narod, Ljubljana 20. 9. 1882.

¹² J. Karba, Iz Babinec (Ljutomersko konjarstvo), Slovenski gospodar, Maribor 16. 9. 1875, str. 311.

Precej razvito konjerejo v Ljutomeru verjetno dokazuje ljutomerski grb, ki je obstajal "gotovo" že v 15. stoletju in ki predstavlja "srebrn ščit, v katerem je po trati dirjajoči enorogi konj..."¹³. In vprašanje je, iz katerega časa izvirajo neke vrste prednice ljutomerskih konjskih dirk, namreč dirke (pred 1874) ob slovesnih gostiljah in primicijah, o katerih poroča kronist¹⁴ in (osamljeno) pričevanje ohranjenega ušnega izročila. Podoba je, da so nastale te, slednje dirke v poterezijanski dobi, ko so uvedli tod lahke konje, vendar bi ne bilo nemogoče, da so starejšega izvira. Podobno velja prav tako za nekatere šege ob porokah.

V okolici Ljutomera je bilo pri porokah pomembno, da se je nevesta peljala domov "z najboljšo vprego in prišla z ženinom pred drugimi gosti domov, da ji ni bilo treba prositi in načenjati kruha v navzočnosti" gostov¹⁵ (to je potrjeno za čas pred 1874; do kdaj se je šega ohranila, ni znano; danes je vsekakor ni več). Glede porok je nadalje zapisano, da so ta dan sosedje in prijatelji pripeljali vse svoje konje skupaj in nato oblikovali vprege (tako je bilo vsaj do druge polovice 19. stoletja).¹⁶ In do danes se je na Murskem polju ohranila šega, da dajejo fantom in dekletom za doto tudi konje.¹⁷ (Vendar je postala ta šega v letih po drugi svetovni vojni zmerom redkejša, tako da pomeni dandanes malone le še izjemo, in sicer je potrjena samo pri posameznih družinah, ki slovijo po dobrih konjih.)

Pustno jahanje utegne prav tako pričevati o razvitejši konjereji na Murskem polju še v dobi pred drugo polovico 18. stoletja. Na pustni torek popoldne tu in tam še danes jahajo zlasti fantje na obisk vsaj v sosednjo vas, če ne kam dlje. Gospodarji dajejo sinovom konje na voljo, pa tudi drugim jih posojajo zato, "da bi se kobile bolj brejile" ali "da bi bili konji zdravi". V drugih naseljih so jahači dobro pogoščeni in se do večera vračajo domov. Povečini niso našemljeni.¹⁸ (Niso pa v Ljutomeru in okolici izpričani zaščitniki konj.¹⁹)

* * *

J. Slavič je ugotovil datum prvih ljutomerskih konjskih dirk, 12. september 1874, vendar ni navedel vira, iz katerega je dobil ta podatek.²⁰ Zato je treba tokrat ob omenjeni ugotovitvi navesti vse razpoložljive vire o tem, kdaj so v Ljutomeru prvič priredili konjske dirke.

¹³ A. Rossmanit, na nav. mestu; (nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; F. Kovačič, Ljutomer, Maribor 1926, str. 125 d, 183; -vs-, na nav. mestu.

¹⁴ A. Slavič, na nav. mestu.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ (Nepodpisano), Luttenberg in Untersteier, seine Umgebungen, Bewohner und Geschichte, mit Urkunden-Regesten, auch Fridau, Polsterau und Wernsee betreffend, str. 14.

¹⁷ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; -vs-, na nav. mestu; Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935.

¹⁸ Prim. o tem N. Kuret, Praznično leto Slovencev 1, Celje 1965, str. 33 d.

¹⁹ Prim. o tem F. Kotnik, O svetem Štefanu, zaščitniku konj, Časopis za zgodovino in narodopisje 23, Maribor 1928, str. 250 d.

²⁰ Predsednik kluba (J. Slavič), Klub za konjski šport — šestindevetdesetletnik!, Dirkač 1, št. 1, Ljutomer 1970, str. 1.

Če štejejo prve ljutomerske konjske dirke obenem za prve konjske dirke na današnjem jugoslovanskem ozemlju, pa so poskusi take, kasaške vrste potrjeni že nekaj prej (poleg že omenjenih starejših kmečkih dirk, pri katerih pa ne vemo, ali so bile kasaške ali galopske). Tako sta v Mariboru 1867 stavila dva meščana, kdo od njiju bo prvi prevozil pot od Maribora do Strassa, in sicer samo v kasu²¹ (zmagovalec je potreboval za pot 58 minut).²² In ob poljedelski in gozdarski razstavi v Ptujju 1871 je bilo napovedano, da bodo tedaj priredili tudi konjske dirke v kasu,²³ toda o teh ne najdemo nobenega poročila, tako da ne vemo, ali so jih potem priredili ali pa je ostalo samo pri napovedi.

Najstarejši podatek o prvih ljutomerskih konjskih dirkah se glasi: "V Ljutomeru se je ustanovil odbor 15 članov, ki bo 12. septembra (1874) priredil kasaške dirke"²⁴. Ohranjeno je tudi sporočilo o nekaterih pripravah za to prireditve: na prošnjo Augusta von Schenkla je prispevala okrajna blagajna 10 goldinarjev za nagrade.²⁵ Zapis o samem tekmovanju pa je prav kratek: "Po podelitvi nagrad konjerejcem se je pričela enovprežna kasaška dirka, ki se je udeležilo 25 (enovpreg). Dirkalna proga je bila dolga 2000 sežnjev in jo je prevozilo 23 tekmovalcev v 9 do 14 minutah brez nezgod."²⁶

Leto 1874 kot rojstno leto ljutomerskih konjskih dirk potrjujejo tudi poznejša pričevanja. — "Lani je bila pri nas prvokrat odlikovana dirka ali derjanji za stavo s kobilami" je zapisano "iz ljutomerske okolice" 1875.²⁷ Ljutomersko dirkalno društvo je sklenilo prirediti svoje tretje kasaške dirke 8. septembra 1876,²⁸ medtem ko beremo 1877, da je bila "8. septembra... že četrtkrat dirka z našimi ličnimi kobilicami..."²⁹

(Zelo kmalu po 1874 so prirejali konjske dirke tudi v krajih nedaleč od Ljutomera: v Radgoni od 1877,³⁰ v Cmureku od 1873³¹ in v Mariboru od 1883³² /na začetek in

²¹ E. Bergant (ur.), Leksikon športnih panog, Ljubljana 1972, str. 162: "Kas je vrsta gibanja konja, pri čemer se gibljeta hkrati nasprotni diagonalni nogi, na primer desna prednja in leva zadnja..."

²² (Nepodpisano), Wettfahrt, Marburger Zeitung, Marburg 10. 7. 1867.

²³ (Nepodpisano), Ausstellung in Pettau, Marburger Zeitung, Marburg 23. 4. 1871.

²⁴ (Nepodpisano), Trab-Wettfahren, Marburger Zeitung, Marburg 29. 7. 1874.

²⁵ Pokrajinski arhiv v Mariboru, okrajni zastop. v Ljutomeru, I. Kryl, Življenjepis I. Kukovca.

²⁶ (Nepodpisano), Pferdezzucht, Marburger Zeitung, Marburg 18. 9. 1874.

²⁷ (Nepodpisano), Iz ljutomerske okolice, Slovenski narod, Ljubljana 14. 9. 1875.

²⁸ (Nepodpisano), Trabrennfahrt in Luttenberg, Tagespost, Graz 21. 9. 1876.

²⁹ (Nepodpisano), Konjska dirka na Cvenu pri Ljutomeru, Slovenski gospodar, Maribor 20. 9. 1877, str. 307 d; (nepodpisano), Konjska dirka na Cvenu pri Ljutomeru, Slovenski narod, Ljubljana 22. 9. 1877.

³⁰ (Nepodpisano), Landwirtschaftliche Ausstellung in Radkersburg, Marburger Zeitung, Marburg 26. 8. 1877.

³¹ A. Slavič, na nav. mestu.

³² (Nepodpisano), Trabwettfahren am 9. September, Marburger Zeitung, Marburg 12. 9. 1883.

razvoj mariborskih konjskih dirk so, kot je podoba, vplivale tudi tamkajšnje vojaške dirke, ki pa so bile galopske, ne kasaške narave³³ /.)

* * *

Dirkalno društvo v Ljutomeru je za malenkost mlajše. — Prvih dirk, kot je bilo omenjeno, ni priredilo to društvo, marveč 15-članski odbor. Očitno takrat še ni bil izoblikovan načrt, da naj se ljutomerske konjske dirke prirejajo vsako leto in da je zato potrebna določena organizacija, ki bi imela na skrbi vse naloge za te prireditve. Ali še drugače povedano: organizatorji prvih dirk v Ljutomeru si spočetka niso bili docela na jasnem, kako se bo iztekla njihova prireditev in kakšne so možnosti za njen nadaljnji razvoj. Po vsem videzu so pomenile prve dirke tolikanj uspešno prireditve, vrh tega pa so se ob tej priložnosti najverjetneje dovolj razločno pokazale perspektive za nadaljnje prirejanje dirk, da so organizatorji, najbrž pa tudi še nekateri drugi, zlasti predstavniki tamkajšnje vrhne plasti, dali pobudo za ustanovitev dirkalnega društva. Dva dni po zapisku o prvih ljutomerskih konjskih dirkah je izšel zapisek, v katerem je rečeno: "Po podelitvi nagrad za konjerejo in za kasaške dirke, ki so bile v Ljutomeru, je bilo tam sklenjeno, da bodo ustanovili dirkalno društvo."³⁴

Po društvenem zakonu z dne 15. novembra 1867 so se morale nameravane ustanovitve društev "pismeno prijaviti politični deželni oblasti s predložitvijo pravil". Deželna oblast je potem "potrdila... obstoj društva", in to "potrdilo je dokazovalo pravni obstoj društva za javno in civilnopravno delovanje".³⁵ Dirkalnemu društvu v Ljutomeru so potrdili njegov "obstoj" v Gradcu 26. maja 1875;³⁶ ta datum je njegov rojstni dan, saj je odtlej društvo pravno obstajalo in lahko javno in civilnopravno delovalo. Navedeni datum spričujeta nekaj pozneje zapisek, da je bilo v Ljutomeru ustanovljeno dirkalno društvo,³⁷ in zapisek, da so bile v Ljutomeru 8. septembra 1875 prve dirke "pred kratkim" ustanovljenega dirkalnega društva.³⁸

Dirkalno društvo v Ljutomeru se je ob svoji ustanovitvi³⁹ imenovalo Stuttentrab-Renn-Verein in Luttenberg,⁴⁰ se pravi po slovensko Društvo za dirkanje s kobilami

³³ (Nepodpisano), Rennen, Marburger Zeitung, Marburg 6. 8. 1879; (nepodpisano), Rennen des 7. Husarenregimentes, Marburger Zeitung, Marburg 10. 8. 1881; (nepodpisano), Regimentsrennen, Marburger Zeitung, Marburg 1. 8. 1883; (nepodpisano), Regiments-Rennen, Marburger Zeitung, Marburg 18. 7. 1884; (nepodpisano), Offiziers-Wettrennen, Marburger Zeitung, Marburg 21. 4. 1886.

³⁴ (Nepodpisano), Rennverein, Marburger Zeitung, Marburg 20. 9. 1874.

³⁵ Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich 58, 1867, 24. November 1867, Gesetz vom 15. November 1867 über das Vereinsrecht, str. 377, 378.

³⁶ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fond, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, pravila dirkalnega društva v Ljutomeru.

³⁷ (Nepodpisano), Grazer und Provinzial-Nachrichten, Tagespost, Graz 1. 9. 1875.

³⁸ (Nepodpisano), Luttenberg, 8. September, Tagespost, Graz 15. 9. 1875.

³⁹ Gl. o tem tudi (nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; -vs-, na nav. mestu; J. Novak, Vprašanje naših dirkalnih društev in dirkališč, Kmetovalec 51, Ljubljana 1934, str. 11; A. Sčavič, na nav. mestu; G. Jakelj, nav. delo, str. 183, 227.

⁴⁰ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fond, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, pravila dirkalnega društva v Ljutomeru.

v kasu v Ljutomeru. Slovenci so pravili temu društvu dirkalno društvo, in to ime se je uradno uveljavilo najpozneje v izdaji društvenih pravil 1909: "Pravila dirkalnega društva v Ljutomeru".⁴¹ Po zlomu avstro-ogrske monarhije se je društvo preimenovalo v Kolo jahača in vozača v Ljutomeru, torej v (nedosledno) srbohrvaščino (kar je značilno izražalo ustrezno usmeritev večine v odboru), medtem ko so bili društveni dopisi od 1934 naprej opremljeni z glavo v slovenščini, tj. Kolo jahačev in vozačev v Ljutomeru.⁴² Po drugi svetovni vojni se je društvo preimenovalo najprej v Klub za konjski šport v Ljutomeru, zadnja leta pa se imenuje Konjeniški klub Ljutomer.

Dirkalno društvo v Ljutomeru je najstarejše konjeniško društvo na ozemlju današnje Jugoslavije. Poznamo sicer navedbo društva za dresurno jahanje v Ptujju 1870, toda tukaj gre zgolj za omembo med malimi oglasi,⁴³ medtem ko ne najdemo nobenega zapiska ali poročila o njegovem delovanju; tako sklepamo, da je prav kmalu prenehalo obstajati in da ni razvilo nobene omembe vredne dejavnosti.

Ustanovna letnica našega dirkalnega društva sodi med starejše zadevne letnice tudi v mednarodnem merilu, saj je bil prvi kasaški klub ustanovljen v New Yorku 1825,⁴⁴ dirkalno društvo na Dunaju pa 1873⁴⁵ (pet let po ustanovitvi tamkajšnjega Jockey-Kluba⁴⁶). A tudi v okviru drugih športnih društev, ki so najstarejša na Slovenskem, Hrvaškem in v Srbiji, se lahko dirkalno društvo v Ljutomeru ponaša s svojo starostjo. V Ljubljani je bil 1863 ustanovljen Južni Sokol, 1868 Telovadno društvo Sokol; telovadni odsek pri Slovenski krščansko-socialni zvezi je bil ustanovljen 1906 (1909 prekrščen v Orla). Na Hrvaškem so ustanovili prva strelska društva v sedemdesetih letih 19. stoletja, prav tako prva veslaška, drsalna in kolestarska društva. V Srbiji so ustanovili prvo telovadno društvo v Beogradu 1857, telovadno, gasilsko in veslaško društvo v Novem Sadu 1874, medtem ko je 1892 navedeno "pet kola jahača u Kraljevini Srbiji".⁴⁷ (Tudi pri nas so se torej začele v bistvu razvijati posamezne športne zvrsti v 19. stoletju.⁴⁸)

Ustanovitev dirkalnega društva na Dunaju 1873 je nedvomno pomenila zelo pomembno pobudo za ustanovitev takšnega društva tudi v Ljutomeru dve leti pozneje.⁴⁹ Osrednja osebnost med organizatorji tega društva je bil njegov prvi predsednik August von Schenkel, graščak v Lukavcih. Bil je predstojnik ljutomerskega

⁴¹ Pravila dirkalnega društva v Ljutomeru, Ljutomer 1909, 6 str.

⁴² Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937.

⁴³ Tagesbote für Untersteiermark, Marburg 28. 11. 1870: med malimi oglasi se navaja "Kunstreitergesellschaft in Pettau".

⁴⁴ E. Bergant (ur.), na nav. mestu.

⁴⁵ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; A. Slavič, na nav. mestu; G. Jakelj, nav. delo, str. 183, 227.

⁴⁶ W. Treue, Kulturgeschichte des Alltags, Frankfurt am Main und Hamburg 1961, str. 212.

⁴⁷ (Nepodpisano), Sport i fizička kultura, Enciklopedija Leksikografskog zavoda 7, Zagreb 1964, str. 128.

⁴⁸ Gl. o tem G. Lüschen, Sport und Kultur, v: E. K. Scheuch — R. Meyersohn, Soziologie der Freizeit, Köln 1972, str. 293.

⁴⁹ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; A. Slavič, na nav. mestu; G. Jakelj, nav. delo, str. 183, 227.

konjerejskega območja⁵⁰ in, kakor je videz, pobudnik za ustanovitev dirkalnega društva⁵¹ in poglavitni prosilec za denarne podpore dirk.⁵² Nekateri so pozneje pripisovali pobudo za ustanovitev dirkalnega društva v Ljutomeru poslancu Ivanu Kukovcu,⁵³ vendar to mnenje ni utemeljeno in je nastalo po vsej verjetnosti iz narodnih nagibov.

Tukaj naj bo naveden samo namen tega dirkalnega društva, nadalje članstvo in sredstva, kakor je to zapisano v prvih društvenih pravilih: "Društvo ima za svojo nalogo, da bo enkrat na leto prirejalo v sorazmerju s prijavi kasaške dirke, h katerim so pripuščene samo kobile, vzrejene na rejškem območju Ljutomer, tj. v okrajih Gornja Radgona, Ljutomer in Ormož, ne glede na starost... Društvo sestoji samo iz članov z letnim prispevkom 1 goldinarja... Društvena sredstva" izvirajo iz članarine, iz "vstopnine na dirkah, ki jih prireja društvo" in iz "prostovoljnih darov in podpor".⁵⁴ Namen, zavoljo katerega je bilo ustanovljeno dirkalno društvo v Ljutomeru,⁵⁵ je August von Schenkel nekoliko natančneje ali neposredneje, kakor je zapisano v navedenih društvenih pravilih, omenil v neki prošnji Štajerski kmetijski družbi z dne 14. avgusta 1875, ko je napisal, da je bilo društvo ustanovljeno "v korist konjereje" in zavoljo "boljše" prodaje konj.⁵⁶

Ko so v Mariboru 1883 ustanovili dirkalno društvo, je sporočeno, da so to storili zato, da bi "dvignili konjerejo", pa tudi zato, da bi dokazali, kako cenijo dejavnost Štajerske kmetijske družbe, ki bi jo s tem radi podprli; zadevna dejavnost kmetijske družbe je bila usmerjena predvsem v organizacijo premiranj in različnih priznanj za konjerejo.⁵⁷ Delovanje mariborskega dirkalnega društva naj bi potemtakem na svojem torišču dopolnjevalo prizadevanja Štajerske kmetijske družbe za zboljšanje razmer v konjereji. In vsekakor je bilo tako tudi z delovanjem ljutomerskega dirkalnega društva. Takšno delovanje so poleg Augusta von Schenkla snovali še drugi značilni predstavniki tamkajšnje vrhnje plasti,⁵⁸ ki so bili, kakor je podoba, tolikanj povezani s svojo bližnjo okolico, da so v znatni meri sodelovali pri pomembnejših prvinah⁵⁹ v njenem gospodarskem življenju.

⁵⁰ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fondi, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, dopis A. Schenkla Štajerski kmetijski družbi v Gradcu z dne 14. 8. 1875.

⁵¹ A. Slavič, na nav. mestu.

⁵² Pokrajinski arhiv v Mariboru, okrajni zastop v Ljutomeru, l. Kryl, Življenjepis l. Kukovca; gl. op. 50.

⁵³ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 4; Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935.

⁵⁴ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fondi, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, pravila dirkalnega društva v Ljutomeru.

⁵⁵ Zgoraj navedeni namen društva omenja tudi (nepodpisano), Grazer und Provinzial-Nachrichten, Tagespost, Graz 1. 9. 1875.

⁵⁶ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fondi, Štajerska kmetijska

⁵⁷ (Nepodpisano), Renn-Club in Marburg, Marburger Zeitung, Marburg 15. 8. 1883.

⁵⁸ Gl. o tem Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fondi, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, vabilo h kasaškim dirkam z dne 15. 8. 1875.

⁵⁹ Gl. o tem P. R. Hofstätter, Gruppendynamik (= rowohlts deutsche enzyklopädie 38), Hamburg 1970, str. 91.

Poglejmo še nadrobneje. — Da so hoteli predstavniki vrhnje plasti v Ljutomeru in okolici v poglavitem posnemati Dunajčane ter si v svojem kraju ogledovati (kmečke) konjske dirke, se zdi samo po sebi umevno, ko so imeli za kaj takega na obravnavanem ozemlju, kot je bilo ugotovljeno, takšne možnosti, kakor jih tedaj zlepa ni bilo mogoče najti v vsej avstro-ogrski monarhiji. Takšni načrti so sporočeni samo v enem pričevanju ohranjenega ustnega izročila, ki pravi, da je "gospoda" uvedla konjske dirke v Ljutomer "kot novo modo". Vsekakor pa velja načrte te vrste domnevati z vso verjetnostjo, vendar samo v ozadju drugih hotenj, ki so daleč prevladovala pri prirejanju najstarejših konjskih dirk v Ljutomeru.

Če je rečeno v navedenih prvih pravilih dirkalnega društva, da si je to društvo postavilo nalogo, prirejati enkrat na leto kasaške dirke, ne pove to še ničesar o namelih, zavoljo katerih so začeli prirejati konjske dirke. O tem ne pove dovolj tudi navedena Schenklova omemba, da je nastalo dirkalno društvo "v korist konjereje" in zavoljo "boljše" prodaje konj, pa tudi ne zapisek pred prvimi ljutomerskimi konjskimi dirkami 1874, v katerem beremo, da je (priredivni, ne še društveni) odbor "nameraval s temi dirkami podpreti domačo konjerejo".⁶⁰ Poglavitni odgovor na vprašanje, zakaj rabijo dirke "v korist konjereje", dobimo že ob začetkih konjskih dirk sploh. Ti začetki najpreprostejše oblike segajo v srednji vek (in pričujejo hkrati, da so konjske dirke ena od redkih športnih zvrsti, ki v določenem obsegu in obliki ne izvirajo šele iz novejšee dobe ali iz 19. stoletja) in v Anglijo, ko so tam organizirali omenjena tekmovanja v zvezi s konjskimi sejmi in so na konjskih dirkah preskušali zmožnosti konj in tako izbirali najboljše živali za pleme.⁶¹

Navedeni namen je vodil pri snovanju konjskih dirk prav tako dirkalno društvo v Ljutomeru. Takole je pribil člankar 1882: "Pri dirki pa imajo konjerejci tudi najboljšo priložnost spoznati dobre lastnosti raznih konj, ter potem lahko skrbe, da se te zaplodijo"⁶² oziroma "pri dirkah... ima konjerejec priliko za pleme pripravne živali izbirat".⁶³ Takšna dejavnost je dajala dober zaslužek, saj se "z odgojo plemenitih konj velikanske vrednosti v domačiji pridelajo".⁶⁴ In še drugače: prodajne cene hitrih konj so bile visoke in so spodbujale konjerejce, da so skušali pri vzreji odpravljati različne hibe pri živalih.⁶⁵ — Kako je dirkalno društvo skrbelo, da je prihajalo znanje o nakazanih vprašanih med konjerejce, je deloma razvidno iz tega, da je po nekih dirkah v Ljutomeru "pred ko so se darila razdelila, ... govoril g. I. Kukovec o važnosti dirk za naše domače pleme".⁶⁶

Z ljutomerskimi dirkami so konji s tega ozemlja razmeroma kmalu postali precej hitrejši kakor konji z drugih ozemelj,⁶⁷ s tem pa tudi, če povemo še neposredneje,

⁶⁰ (Nepodpisano), Trab-Wettfahren, Marburger Zeitung, Marburg 29. 7. 1874.

⁶¹ K., Dirkaški šport, Kmetovalec 37, Ljubljana 1920, str. 93.

⁶² (Nepodpisano), Dirka v Ljutomeru, Slovenski narod, Ljubljana 20. 9. 1882.

⁶³ Prav tam; gl. o tem tudi Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola Jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935.

⁶⁴ (Nepodpisano), Dirka v Ljutomeru, Slovenski narod, Ljubljana 20. 9. 1882.

⁶⁵ (Nepodpisano), Traubrennfahrt in Luttenberg, Tagespost, Graz 21. 9. 1876.

⁶⁶ (Nepodpisano), Dirka na Cvenu, Slovenski narod, Ljubljana 29. 9. 1883.

⁶⁷ -vs-, na nav. mestu; Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola Jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935.

"izredno dobri za prodaj", "tamošnji konjerejci svoje konje ne samo lahko, ampak tudi izredno drago prodajajo";⁶⁸ "blagostanje marsikatero prvotno siromašne in zadolžene hiše v srezu temelji na taki reji".⁶⁹

V Ljutomeru in okolici so bila takratna prizadevanja za dvig konjereje organizirana po dveh tirih. Štajerska kmetijska družba je vodila, kakor že v prvi polovici 19. stoletja, premiranje konj ipd., medtem ko je dirkalno društvo prirejalo konjske dirke. Tako je bilo tudi v Mariboru, toda načrt je bil spočetka drugačen, saj je sporočeno, da je 1883, tj. v letu, ko je bilo ustanovljeno mariborsko dirkalno društvo, namerala Štajerska kmetijska družba prirediti premiranje konj kakor tudi kasaške dirke;⁷⁰ vendar se je zgodilo drugače, in načrta so izvedli po dveh tirih; pri tem je tudi ostalo. Očitno je bilo za Štajersko kmetijsko družbo prikladneje, da je prepustila izvedbo konjskih dirk dirkalnim društvom, ustanovljenim v poglavitnem po dunajskem zgledu, in da je ta društva podpirala z denarnimi podporami, vendar po povsem določenih merilih. L. 1875 je Štajerska kmetijska družba prispevala za nagrade ljutomerskih konjskih dirk 20 goldinarjev, toda s pogojem, da se bo uporabil ta znesek edinole za nagrajevanje kobil, ki so primerne za pleme.⁷¹ Tu je šlo torej za razloženi namen dirk,⁷² ki si je zanj z omenjeno podporo prizadevala tudi Štajerska kmetijska družba.

Konjske dirke v Ljutomeru in drugod na Štajerskem (1883 so obstajale, poleg graškega, dirkalna društva v Ljutomeru, Mariboru, Žalcu in baje v Radgoni⁷³) so pomagale sprožiti to dejavnost tudi na Kranjskem. Ta dejavnost nas tukaj ne zanima toliko zato, ker jo je, drugače kakor na Štajerskem, vodila tamkajšnja kmetijska družba, temveč predvsem zato, ker je zanjo zelo jasno razloženo, zakaj je za kmečke konjerejce koristno sodelovati na dirkah, in ker posredno kaže, da je bil zgled zlasti ljutomerskih konjskih dirk tolikanj mikaven, da so ga želeli posnemati tudi drugod na Slovenskem.

"Konjereja na Kranjskem, zlasti na Dolenjskem, in to pa posebno še okoli Šent Jarneja je na čast tamošnjim kmetovalcem, res prav lepo napredovala. Vzrejajo najlepše konje za kočijo ter jih precej drago prodajajo, a bi jih še draže, če bi sloveli dolenjski konji tudi za hitre dirjače. Smelo trdimo, da bi Dolenjci prodajali svoje konje še dvakrat, trikrat draže, ko bi bili na glasu hitrih dirjalcev. Kakor si je Dolenjec priredil konj, ki se odlikujejo z lepo vnanostjo, tako si more tudi takih, ki slove za hitre. To si je namenila poskusiti naša c. kr. kmetijska družba v Ljubljani. Rekli smo, da se da marsikatera notranja lastnost živalska zboljšati in ojačiti, ako žival primerno urimo in vadimo. Povečane in ojačane lastnosti pa prenese potem žival tudi na svoj zarod, in tako si moremo dokopati po več rodovih do splošno zboljšanega plemena...

⁶⁸ (Nepodpisano), Prva jugoslovanska konjska dirka dne 6. julija 1919 v Ljutomeru, Kmetovalec 36, Ljubljana 1919, str. 155.

⁶⁹ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1.

⁷⁰ (Nepodpisano), Hengsten-Lizenzierung, Marburger Zeitung, Marburg 11. 3. 1883.

⁷¹ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fond, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, dopis z dne 3. 9. 1875.

⁷² Gl. o tem tudi A. Dmitrijev, Od pluga do starta, Konjerejec 6, št. 3, Maribor 1929, str. 3.

⁷³ (Nepodpisano), Renn-Club in Marburg, Marburger Zeitung, Marburg 15. 8. 1883.

Ako hočejo torej Dolenjci svoje konje narediti hitrejše, morajo jih pravilno vaditi v hitrem teku... Predobro pa poznamo naše kmetovalce, kateri bodo, prebravši tudi te vrste, morda rekli, da prav govorimo, a svojih konj vender ne bodo vadili hitrosti. Da jih do tega dovedemo in tako rekoč rahlo prisilimo, pa je ravno namen konjskih dirk v trab, katere bo kmetijska družba prirejala. Konjska dirka v trab ni sama sebi namen, ona ni igrača, ampak je javen izpit ali izkušnja, pri kateri naj konjerejci pokažejo, kako so znali vaditi in uriti svoje konje. Posestniki najurnejših konj bodo pa dobili visoke premije ali dobitke ter bodo tako počeščeni pred vsem svetom. Korist konjskih dirk je torej ta, da izpodbujajo kmetovalca rediti hitre in zatorej več vredne konje." ⁷⁴ In: "Pri dirkah se izve, kateri konji so glede telesne moči, ustrajnosti in hitrosti najboljši in take kobile in žrebci se potem za rejo porablajo." ⁷⁵

Že od vsega začetka je bilo v Ljutomeru in okolici le malo pridržkov do konjskih dirk. Ohranjeno ustno izročilo pričuje o tem zgolj v enem primeru, ko sporoča stališči "bolje je vole pitati, to je gotovo" in "nihče ne ve, koliko bodo takšni (hitri) konji dražji". Prevladujoče razmerje do prvih konjskih dirk pa je bilo vsekakor drugačno. Že avgusta 1875 je von Schenkel zapisal, da ima dirkalno društvo "pomembno število" članov in da je članarina nizka zavoljo "udeležbe podeželskega prebivalstva". ⁷⁶ Ob tem je treba vnovič poudariti, da je šlo v Ljutomeru in okolici malone izključno le za kmečko konjerejo in da so v vsej zgodovini ljutomerskih konjskih dirk tekmovali s tega ozemlja praviloma le kmečki konji in vozniki. Tamkajšnji kmetje so, kot rečeno, že pred 1874 prirejali neke vrste konjske dirke ob imenitnejših gostijah in primicijah; se pravi, da so jim bila takšna tekmovanja že od prej docela blizu in da so šteli konjske dirke, kakor jih je je prirejal najprej omenjeni odbor, potem pa dirkalno društvo, nedvomno za bistveno nadaljevanje določenega izročila. Predvsem pa so bili konjerejci v Ljutomeru in okolici vsaj od srede 19. stoletja naprej dobro izvedeni v prodaji konj in v konjereji, tako da so bili lahko zadosti dojemljivi za namene, zavoljo katerih so se pričele prirejati konjske dirke.

Vse, kar je bilo doslej povedano o namenih, zavoljo katerih so zasnovali ljutomerske konjske dirke, potrjujejo izpovedi ohranjenega ustnega izročila, ki se po veliki večini nanašajo na čas od začetka 20. stoletja naprej. Tudi po teh pričevanjih so rabile dirke s svojimi dosežki za izbiro konj. Tako so tisti kmetje, ki so se "pečali z dirkami", dosti bolj prodajali konje kakor drugi kmetje, saj so šli hitri konji s pridom v prodajo tako za civilne kakor vojaške potrebe, doma in tudi drugod. Marsikateri konjerejec sodi, da bi se bil "težko obdržal, če ne bi bil prodajal" hitrih konj. Z mehanizacijo po drugi svetovni vojni pa so se razmere v načelu spremenile. — Poleg omenjenih, pglavitnih nagibov se je prenekateri kmet udeleževal dirk tudi zavoljo ugleda, ⁷⁷ ki so ga prinašali uspehi na teh tekmovanjih. In ljutomerske

⁷⁴ (Nepodpisano), Konjska dirka v trab, Novice gospodarske, obrtniške in narodne, Ljubljana 10. 7. 1889, str. 218 d; G. Pirc, Konjska dirka v trab, Dolenjske novice, Novo mesto 15. 7. 1889, str. 109; gl. o tem tudi isti, Kako je pripraviti konja za dirko v trab, Dolenjske novice, Novo mesto 1. 8. 1889, str. 116 d.

⁷⁵ (K.) Slanc, Konjska dirka v St. Jerneju. Dolenjske novice, Novo mesto 15. 8. 1889, str. 124.

⁷⁶ Štajerski deželni arhiv v Gradcu, pokrajinski arhiv, pridruženi fond, Štajerska kmetijska družba, fasc. XXI/835 iz l. 1875, dopis z dne 14. 8. 1875.

⁷⁷ Gl. o tem tudi B. Kreft, Povest o konju, Kalvarija za vasjo, Murska Sobota 1961, str. 66.

konjske dirke so pomenile v starejšem obdobju za voznike prav kakor za gledalce eno od redkih večjih razvedril ali eno od redkih večjih prvin v izrabi prostega časa; do kraja se ni spremenila podoba vse do današnjega dne.

Naposled: če so se v vrsti industrijsko razvitejših držav (na zahodu in vzhodu) razvile v zadnjih desetletjih kasaške dirke v množičen šport, ki pomeni hkrati vsega upoštevanja vredno obliko za pasivno razvedrilo v večjih mestih in industrijskih središčih, velja to v poglavitnem tudi za udeležbo kmečkih konjerejcev na teh tekmovanjih, zakaj konjski šport je "po svoji povezanosti s kmetijstvom najidealnejša oblika športa za kmeta sploh".⁷⁸ S potrebnimi spremembami je tako tudi pri nas. Kar pa zadeva ob tem udeležbo muropoljskih kmetov konjerejcev na dirkah, gre ponoviti, da so jim ta tekmovanja pomenila od vsega začetka določeno stopnjo razvedrila ali določeno zvrst športa. Kolikor bolj so jim dirke odpirale enega od virov dohodkov, tem manj so šteli ta tekmovanja za šport; in kolikor bolj so jim dandanes dirke neke vrste "konjiček" (hobby) in razvedrilo, v toliko večji meri imajo dirke za šport. In še povzeto: bolj ko je gojitev neke športne panoge plačana, bolj se ta gojitev nagiba v delo; manj je plačana, bolj pomeni igro.⁷⁹

⁷⁸ (Nepodpisano), Kasaški šport in njegov razvoj pri nas in v svetu, Dirkač 1, št. 1, Ljuto-

⁷⁹ G. Lüschen, nav. delo, str. 290.

II

V Ljutomeru so le prva leta dirkali z navadnimi toplokrvnimi konji. Že na začetku osemdesetih let 19. stoletja so na obravnavanem ozemlju plemenili kasači, se pravi dirkalni (športni) konji, vzrejeni za doseg največje hitrosti v kasu.¹ Prvi kasač, ki je plemenil na Murskem polju, je bil ruski žrebec (orlovec) Krolík.² Ruski kasači, t. i. orlovci (svoje ime so dobili po grofu Orlovu, ki je proti koncu 18. stoletja ustvaril v Rusiji prvo kasaško pasmo na svetu³), so bili tedaj v avstrijskih športnih krogih že dolgo znani in cenjeni, vrh tega pa so jih zasebno začeli z uspehom uporabljati za rejo.⁴ Tako so orlovci pomembno vplivali na kasaško rejo v avstro-ogrski monarhiji (kakor tudi sploh na vse evropske kasaške reje).⁵

O tem, kakšen je bil vpliv omenjenega ruskega žrebca na ljutomersko kasaško rejo, se iz razpoložljivih virov ne moremo dovolj poučiti.⁶ Pač pa vemo, da je na dirkah 1882 nastopil zunaj konkurence in se izkazal spričo svoje, dotlej še neznane hitrosti.⁷ In že leto prej je bil na tako zelo dobrem glasu, da so nekateri "gospodje... pitali za kobile, ktere so od Krolíka breje; hočejo namreč pokupiti vsa žrebeta od njega".⁸ Glede prodaje konj so rejci potemtakem dosegali s Krolíkovo pomočjo skorajda največ, kar je mogoče pričakovati od zares dobrega kasača, saj jim je bila v navedenem primeru zagotovljena že prodaja v naprej. Načrta, ki so jih snovali v Ljutomeru in okolici s konjskimi dirkami, so šli, kakor je razvidno tudi iz tega primera, v določenem obsegu in času prav hitro v klasje, zlasti s prvim tamkajšnjim kasačem.

Verjetno so prav zavoljo tega ljutomerski konjerejci 1884 prosili, naj pride v njihov okraj kasaški žrebec.⁹ Tako je prišel v ljutomerski okraj žrebec Radautz, uvoženi

¹ E. Bergant (ur.), Leksikon športnih panog, Ljubljana 1972, str. 162: kasačem je "zamašno gibanje v dvočetrtinskem taktu" prirojeno in nato še privzgojeno.

² (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, Konjerejec 1, št. 4, Maribor 1925, str. 2; -vs-, Po jubilejnih dirkah v Ljutomeru, Tabor, Maribor 30. 8. 1925, str. 5; J. Novak, Kratka zgodovina ljutomerskih dirkačev, Kmetovalec 50, Ljubljana 1933, str. 182; G. Jakelj, O zgodovini kasačev in razvoju kasaštva v okolici Ljutomera, Živinorejec 2, Ljubljana 1952, str. 185; J. Jurkovič, Ljutomerski kasač, Sarajevo 1963 (tipkopis, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani), str. 27 d.

³ Gl. o tem A. Rossmanit, Kmetška reja konjev-dirkačev v Ljutomeru, Kmetovalec 38, Ljubljana 1921, priloga Konjerejec 5, št. 1, str. 21; isti, Kmetška reja konj-dirkačev v Ljutomeru, Sport 2, Ljubljana 1921, str. 17; J. Jurkovič, nav. delo, str. 4 d.

⁴ A. Rossmanit, na nav. mestu.

⁵ J. Slavič, Kasaški šport od prvih začetkov do danes, Dirkač 5, št. 2, Ljutomer 1974, str. 7.

⁶ J. Jurkovič, nav. delo, str. 28, piše, da "v reji skoraj ni zapustil sledov".

⁷ G. Jakelj, na nav. mestu.

⁸ (Nepodpisano), Ljutomerska dirka in razstava goveje živine, Slovenski gospodar, Maribor 22. 9. 1881, str. 298.

⁹ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 2; -vs-, na nav. mestu; Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935.

angleški (norfolški) žrebec in vzgojen kot kasač.¹⁰ Pri prošnji za tega žrebca je izpričana razlaga, zakaj so hoteli v Ljutomer kasaškega, ne navadnega toplokrvnega žrebca: ljutomerski rejci "so ... že zgodaj (spoznali) vrednost plemenjakov pravih kasaških pasem... Uvideli so njihovo gospodarsko važnost, ker je kasač skromen v prehrani, z veliko motorično silo, videli so, da je kasač poleg svoje nenavadne vztrajnosti miren vozeč v kmetijskem obratu. Ker je po svojem izvoru žlahtne krvi, se lepo nosi v lahkem vozu, po vzgoji je zelo hiter in odlično sposoben, kakor za kočijo tako tudi za konjski šport."¹¹

To razlago je prispeval A. Slavič (1887 — 1958), član znamenite konjerejske rodovine na Murskem polju in sin enega od bratov (dvojčkov) Slavič, ki sta bila med najuspešnejšimi konjerejci in vozniki v prvem obdobju ljutomerskih konjskih dirk (rojena 1856)¹² in pa sodobnika tega dogajanja, tako da sta o zadevnem vprašanju nedvomno poučila sina oziroma nečaka. Ta je bil, kakor je razvidno iz njegovega publicističnega dela, najnadbnejši poznavalec konjereje v Ljutomeru in okolici v svojem času, pa tudi eden najboljših konjerejcev in voznikov, kar jih je imelo Mursko polje v tisti dobi. Zavaljo tega ni nikakršnega razloga, da ne bi verjeli njegovi navedeni razlagi, čeprav je v bistvu le ponovila enako, a nekaj starejšo razlago glede uvajanja kasačev v kmečko rejo na obravnavanem ozemlju.¹³

Kar je bilo zgoraj zapisano o dojemljivosti ljutomerskih konjerejcev za dirke v najzgodnejšem obdobju, je vnovič potrjeno pri tamkajšnjem uvajanju kasačev. Ti konjerejci so bili tedaj dobro izvedeni v prodaji konj in konjereji, saj so prav kmalu dognali, da bodo imeli od reje in prodaje kasačev precej več koristi kakor od reje in prodaje navadnih toplokrvnih konj. Očitno so torej dobro poznali konjerejske razmere in razmere v prodaji konj v širšem, ne samo v domačem prostoru; poleg tega so bili tolikanj izurjeni v konjereji, da so se lotevali tudi kasaške reje. Tako je Ljutomer z okolico edino območje kasaške reje na svetu, ki je zanjo prišla pobuda od kmečkih konjerejcev.¹⁴

Gornja razlaga velja tako glede ruskega (orlovskega) kakor glede angleškega (norfolškega) žrebca. Žal vemo o prvem le prav malo, medtem ko so o drugem na voljo natančnejši podatki. Zanj je m.dr. izpričano, da je zelo pomembno vplival na vso ljutomersko rejo; v letih 1885 do 1900 je zaskočil ok. 950 kobil, in stotine njegovih hčera so rabile za plemenske kobile.¹⁵ Mogoče je, da so kmečke konjerejce v

¹⁰ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 2; -vs-, na nav. mestu; A. Slavič, Iz zgodovine reje kasaških konjev v okolici Ljutomera, Konjerejec dravske banovine, Letno poročilo Konjerejskega društva za dravsko banovino za leto 1935 in 1936, Ljubljana (brez letnice), str. 39; G. Jakelj, na nav. mestu; J. Jurkovič, nav. delo, str. 27.

¹¹ A. Slavič, na nav. mestu.

¹² Gl. o tem (nepodpisano), Odlični konjerejci, ki so zredili kasače s prvimi nagradami, Konjerejec 1, št. 4, Maribor 1925, str. 5.

¹³ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 1; -vs-, na nav. mestu.

¹⁴ J. Jurkovič, nav. delo, str. 2.

¹⁵ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 2; -vs-, na nav. mestu; Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935; A. Slavič, na nav. mestu; G. Jakelj, na nav. mestu; J. Jurkovič, nav. delo, str. 27.

ljutomerski okolici opozorili na kasaško rejo predstavniki vrhnje plasti in da so jih oni tudi opomnili, naj se potegujejo za kasaška žrebca; prav tako pa je mogoče, da so prišli do teh načrtov kmečki konjerejci sami. Bistveno je vsekakor to, da so se kmečki konjerejci sami odločili za uvedbo kasačev v svojo rejo, in to razmeroma zelo kmalu.

To velja tudi za naslednja desetletja ali za uvajanje ameriških kasačev. L. 1895 je prišel v Ljutomer prvi kasaški žrebec (Brown), ki je bil (na državne stroške) uvožen iz Amerike.¹⁶ — Ob tem je potrebnih nekaj dodatnih besed. Reja ameriških kasačev je mlajša ko reja ruskih kasačev, in sicer sodijo njeni začetki v čas po 1850; pač pa so ameriški kasači prehiteli vse druge po svoji hitrosti (tako je ostalo do danes).¹⁷ Ko so nastopili ameriški kasači na Dunaju, so pomenili njihovi dirkalni uspehi dogodek zase; v Avstriji so jih nato hoteli ne samo uvažati, temveč jih tudi rediti ali vcepiti domačim hitrim konjem ameriško kasaško kri.¹⁸

Vendar je naletelo uvajanje ameriških kasačev v podeželsko kmečko konjerejo na odpor uradnih konjerejskih krogov v avstro-ogrski monarhiji. Zakaj ameriški kasači so zlasti v tistem času pogosto imeli precejšnje hibe v telesni konstrukciji, saj so bili vzrejeni skoraj izključno le zato, da bi dosegali kar največjo hitrost, ne pa tudi zato, da bi bili splošneje uporabni, se pravi tudi za druge namene, poleg dirk.¹⁹ Tako se je od konca 19. stoletja naprej v ljutomersko okolico resda posrečilo dobiti ameriške žrebce, toda z velikimi težavami, saj so temu nasprotovali tudi v Štajerski kmetijski družbi.²⁰ Ponekod pa so si v tem ljutomerski konjerejci pomagali sami, in sicer s t.i. "zakotnim pripuščanjem žrebcev".²¹ Iz tega je spet razvidno, kako dobro so bili v Ljutomeru in okolici poučeni o tekočih dogajanjih v konjereji in trgovini s konji, da so se kmalu po prvih uvozih ameriških kasačev tudi sami kljub težavam oprijeli reje teh konj, ker so spoznali, kakšne so njihove značilnosti in kakšno korist imajo lahko od njih. Za kmečke konjerejce prav gotovo odlično pričevalo o njihovi strokovni naprednosti in podjetnosti.

Nakazano nasprotovanje se je v poglavitnem nehalo na začetku našega stoletja, ko so v avstro-ogrski armadi priznali, da je kasač kot pasma glede vojaških namenov enakovreden drugim toplokrvnim konjem.²² Približno od tega časa naprej pa do danes so v Ljutomeru in okolici plemenili za posestva, na katerih so se ukvarjali z rejo kasačev, praviloma ameriški kasaški žrebci (francoski kasači so plemenili edinele v izjemnih primerih).²³ — Ob navedeni uvedbi ameriških kasačev je treba omeniti tudi dejavnost A. Rossmanita. Ta se je konec 19. stoletja naselil kot lastnik na graščinskem posestvu Radvanje pri Mariboru. Tam se je posvetil pred-

¹⁶ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 2; -vs-, nav. delo, str. 6; J. Novak, na nav. mestu; A. Slavič, nav. delo, str. 40; G. Jakelj, na nav. mestu; J. Jurkovič, nav. delo, str. 28.

¹⁷ J. Jurkovič, nav. delo, str. 10, 16.

¹⁸ A. Rossmanit, na nav. mestu.

¹⁹ A. Rossmanit, na nav. mestu; A. Slavič, nav. delo, str. 40; J. Jurkovič, nav. delo, str. 28.

²⁰ A. Rossmanit, Kmetiska reja konjev-dirkačev v Ljutomeru, str. 22; isti, Kmetiska reja konj-dirkačev v Ljutomeru, str. 18.

²¹ A. Slavič, nav. delo, str. 40.

²² A. Slavič, nav. delo, str. 41; G. Jakelj, na nav. mestu; J. Jurkovič, nav. delo, str. 28.

²³ A. Slavič, nav. delo, str. 40; J. Jurkovič, nav. delo, str. 2, 28.

vsem svojemu življenjskemu delu, namreč vzreji čistokrvnega ameriškega kasača "na kmetiji, kjer naj bi opravljal vsa dela, a imel ... vrednost in ceno športnega konja". Deloma se mu je to posrečilo v ljutomerski okolici. Kot mentor in podpornik je vse do svoje smrti (1928) pomagal ljutomerskim konjerejcem,²⁴ pri katerih je spričo svojega strokovnega znanja imel izredno avtoriteto, tako da so malone vsi prejkoslej sledili njegovim nasvetom. Če so muropoljski konjerejci že zgodaj in v razmeroma velikem številu spoznali, da je ameriški kasač "ne samo glede zunanjosti, ampak tudi hitrosti, vztrajnosti in mnogostranske uporabnosti" imeniten konj, ki je prav glede "mногоstranske uporabnosti" "nedosežen", "ker njegov voljni in dovtetni temperament prekaša pasmo navadne polkrvne pasme",²⁵ je to tudi Rossmanitova zasluga. In Rossmanitova zasluga je, da je potem, ko je postal predsednik Štajerske deželne konjerejske družbe, po svojih močeh pospeševal rejo ameriških kasačev v ljutomerskem okraju.²⁶

Ko so se v prvih letih 20. stoletja sprostile možnosti za uvajanje ameriških kasačev na Murskem polju, je bila dotlej na tem ozemlju že ustvarjena prva podlaga za razvoj v tej smeri. Omenjeni žrebec Brown²⁷ je dal s hčero Minko (rejec A. Petovar, Bunčani) tedaj najhitrejšega konja kmečke reje v vsej Avstriji²⁸ (kilometrski čas 1,39²⁹). Ohranjeno ustno izročilo se uvajanja ameriških kasačev v ljutomersko okolico precej natančno spominja, ko uvršča njegove začetke pod konec 19. stoletja in omenja ob tem Rossmanitove zasluge. Isti vir tudi pripoveduje, da so pozneje na ljutomerskih konjskih dirkah govorili deželni konjerejski nadzorniki za uvedbo ameriških kasačev v kmečko rejo (te, nemške govore so prevajali v slovenščino).

L. 1913 beremo v letnem poročilu mariborskega dirkalnega društva tale zapisek: "Tukaj moramo posebno omeniti našo podeželsko rejo (kasača) ... Ni v zadnji vrsti naša zasluga, da štajerska kmetska reja, kar se tiče kasača, daleč nadkriljuje vse ostale ter stoji na prvem mestu v državi. Te, od nas pospeševane, po kmetskih konjih zasedene rejske konkurence so prinesle našim rejcem že tudi upoštevanja vreden finančni uspeh. Ako ne upoštevamo pridirkanih nagrad in vsako leto pridljenih posebnih rejskih premij, je nagli ljutomerski konj predmet, ki se zmeraj dražje plačuje in po katerem je vedno več povpraševanja".³⁰ A tudi glede zunanjosti so se ljutomerski kasači ameriškega izvira sčasoma v določenem obsegu poboljšali: pri dunajskem lepotnem tekmovanju 1917 je dobila ljutomerska ko-

²⁴ (Nepodpisano), Dr. Alfred vitez pl. Rossmanit, Konjerejec 6, št. 1, Maribor 1929, str. 1; (uredništvo), Rossmanit (Rohsmanit) Alfred, Slovenski biografski leksikon 9, Ljubljana 1960, str. 138.

²⁵ A. Rossmanit, Kmetska reja konjev-dirkačev v Ljutomeru, str. 22; isti, Kmetska reja konj-dirkačev v Ljutomeru, str. 41.

²⁶ A. Slavič, nav. delo, str. 41.

²⁷ Tega žrebca in plemenilno postajo v Ljutomeru navaja tudi B. Kreft, Povest o konju, Kalvarija za vasjo, Murska Sobota 1961, str. 64.

²⁸ (Nepodpisano), Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925, str. 2; -vs-, nav. delo, str. 6; A. Slavič, nav. delo, str. 40; G. Jakelj, na nav. mestu; J. Jurkovič, nav. delo, str. 28.

²⁹ Prim. o tem A. Slavič, nav. delo, str. 42 d.

³⁰ Navedeno po: A. Slavič, nav. delo, str. 43 d.

bila 4. nagrado med več desetini tekmovalcev,³¹ medtem ko sta na enaki prireditvi leto pozneje ljutomerski kobilici celo zmagali med vsemi triletnimi tekmovalci iz Avstrije.³²

Ko so torej lahko ljutomerski konjerejci neovirano redili ameriške kasače, so se pokazali vsi uspehi, ki jih omogoča takšna reja. Ti uspehi so bili, kot smo videli, vsestranski (deloma tudi v zunanosti kasačev, četudi v tem prav tako pozneje ni prišlo do splošnejših izboljšav³³). Ljutomer z okolico je bil pred prvo svetovno vojno edino območje v stari Avstriji, kjer so oblasti pripomogle, da so tudi na kmetih redili ameriškega kasača.³⁴ Ne sme se zamočati, da so takratne oblasti, če odštejemo začetno nasprotovanje reji ameriških kasačev, pošiljale v Ljutomer razmeroma zelo dobre žrebce.³⁵ (Plemenilni postaji sta bili takrat v Ljutomeru in Bučočevcih.)

Med svetovnima vojnama, povzeto povedano, "ni bilo nobenega nazadovanja, temveč stalen napredek",³⁶ čeprav brez nasprotovanja kasaški reji ni šlo. Pri najemanju in nakupih žrebcev sta sodelovala tudi dirkalno društvo in Zadruga za vzrejo žrebet.³⁷ (Plemenilna postaja je bila v stari Jugoslaviji na Cvenu, nekaj časa pa tudi še v Bučočevcih.³⁸) V celoti gledano, so pomenila zadnja leta pred prvo svetovno vojno, predvsem pa leta med svetovnima vojnama, zlato dobo ljutomerskih konjskih dirk, ko je najbolj cvetela tamkajšnja (ameriška) kasaška reja. V tistem času je kasaška reja že dajala obilnejše sadove, in to v najširšem obsegu, ki ga poznamo na obravnavanem ozemlju. Odkar so v Ljutomeru in okolici redili kasače pa do 1925 so kasaški žrebci zaskočili blizu 4500 kobil. Kako se je v teh letih udomačila kasaška reja, je razvidno tudi iz plemenilnih seznamov za 1923 in 1924: od 396 kobil, ki so jih tedaj prignali h kasaškimi žrebci, jih je bilo 250 (63 %) vzrejenih od kasačev.³⁹ In sredi dvajsetih let so sodili M. Slavič (Ključarovci), I. Bunderl (Veržej) in A. Slavič (Banovci) prav v vrh jugoslovanskih konjerejcev.⁴⁰

Po ohranjenem ustnem izročilu so bili "amerikanci" po prvi svetovni vojni na Murškem polju prevladujoča pasma (ime "amerikanec" je postalo takrat soznačnica za kasača), vendar, kakor poudarja ta vir, samo pri "boljših" kmetih, se pravi pri tistih, ki so "šli s časom", ki so bili "uspešnejši" ali bili takšni, "kakor je zahteval

³¹ A. Rosmanit, *Kmetska reja konjev-dirkačev v Ljutomeru*, str. 22; isti, *Kmetska reja konj-dirkačev v Ljutomeru*, str. 18; (nepodpisano), *Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925*, str. 2.

³² Prav tam; G. Jakelj, nav. delo, str. 186; J. Jurkovič, nav. delo, str. 30.

³³ J. Jurkovič, nav. delo, str. 2.

³⁴ J. Novak, nav. delo, str. 183.

³⁵ (Nepodpisano), *Kolo jahača in vozača 1875 — 1925*, str. 3; J. Novak, nav. delo, str. 183.

³⁶ A. Slavič, nav. delo str. 49.

³⁷ (Nepodpisano), *Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925*, str. 3; A. Slavič, nav. delo, str. 45 d; G. Jakelj, nav. delo, str. 187 d; J. Jurkovič, nav. delo, str. 31 d.

³⁸ Pismo sporočilo vet. inšpektorja G. Jaklja z dne 18. 12. 1974.

³⁹ (Nepodpisano), *Kolo jahača in vozača v Ljutomeru 1875 — 1925*, str. 3; -vs-, nav. delo, str. 6.

⁴⁰ (Nepodpisano), *Naša današnja kmečka reja kasačev v Ljutomerskem srezu, Konjerejec 1, št. 2, Maribor 1925*, str. 3; (nepodpisano), *Dirkalno društvo Maribor, Konjerejec 3, št. 2, Maribor 1926*, str. 7.

čas". V poglavitnem enako poročajo tudi arhivski viri. L. 1932 je bilo zapisano: "Dirkalskih konj je v našem srezu vsako leto vedno več in mnogi posestniki bi se radi udeležili teh dirk, če bi jim zamogli nuditi primerne nagrade."⁴¹ In leto pozneje: "V zadnjih letih po vojni so se zelo razširili ameriški dirkači. To se vidi posebno na konjskih premijah. Tako je bilo 1931 na premije prignanih 104 konj, od teh je bilo 71 ameriških dirkačev in le 33 drugih toplokrvnih konj. Vsi boljši konjerejci pripuščajo svoje kobile k žrebce, ameriškim dirkačem. Ameriški dirkači so jako vztrajni, trpežni in krotki konji, odlikujejo pa se posebno s svojo hitrostjo. Povpraševanje po teh konjih je vedno večje, posebno za sport."⁴²

Kako zelo so bili rejci v okolici Ljutomera izurjeni v reji konj, spričuje to, da so potem, ko so pravilno ocenili značilnosti kasačev, zlasti ameriških, v nekaj desetletjih napravili iz njih konje, ki so bili uporabni tako za dirke kakor za gospodarske namene (dobili so tudi ime ljutomerski kasači).⁴³ To šteje za največji konjerejski uspeh ljutomerskih rejcev.⁴⁴ Na ti, dvojni odliki tamkajšnjega kasača se po vsem videzu nanašata sodbi: "Smelo trdimo, da je kmetska reja kasačev ljutomerskega sreza najboljša v celi Srednji Evropi"⁴⁵ in "Kmečka reja ameriških kasačev pa ni edinstvena samo pri nas, ampak sploh v Srednji Evropi."⁴⁶

The Origins of the Ljutomer Horse Races

In the century before 1874 when the first horse (trotting) races, the oldest on the territory of present-day Yugoslavia, were held there, horse breeding in the Ljutomer district was so highly developed that no other area of Slovenia could surpass, or even equal it. The objective factors contributing to the introduction of the Ljutomer horse races were therefore excellent in the Ljutomer area, especially in view of the fact that these were peasant farmers' races.

The foundation of a racing club in Vienna in 1873 was a strong incentive for the foundation of a racing club in Ljutomer, since it is obvious that the representatives of the upper classes in the Ljutomer area were eager to imitate the Viennese and watch (peasant farmers') horse races in their district, especially as they had opportunities in this respect such as could not be easily matched in other parts of the Austro-Hungarian Empire. Of still greater importance was another factor, namely that the Ljutomer horse races gave breeders an opportunity to test the qualities of the horses and choose the best of them for breeding. In other words: the prices for fast horses were high (and through the races the Ljutomer horses comparati-

⁴¹ Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola Jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 11. 2. 1932.

⁴² Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola Jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 29. 3. 1933.

⁴³ F. Veble, Opis, vrednost in zdravje domačih živali v zvezi z zavarovanjem, Ljubljana 1954, str. 158; V. Novak, Živinoreja, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog 1 (Agrarno gospodarstvo), Ljubljana 1970, str. 393.

⁴⁴ F. Veble, na nav. mestu.

⁴⁵ Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola Jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 28. 6. 1935.

⁴⁶ Pokrajinski arhiv v Mariboru, fond Kola Jahačev in vozačev v Ljutomeru, 1930 — 1937, dopis z dne 8. 3. 1936.

vely quickly became considerably faster) and this encouraged horse breeders in their efforts to eliminate various defects which the animals might have.

According to oral testimony which has come down to us, peasant farmers whose horses competed at the races sold their horses at much better prices than other farmers, since fast horses, and later especially trotters, could be well sold both for civil and military use at home and abroad. With the introduction of mechanisation after World War II conditions changed radically.

Besides the above mentioned basic motives there was many a farmer who competed at the races the prestige success at these competitions brought with it. And in the earlier period the Ljutomer horse races were for drivers (breeders) and spectators alike one of the rare opportunities for recreation and a regular feature of their employment of their leisure time: and on the whole this picture has not changed up to the present day.

And finally: in the last 20 or 30 years trotting races have developed into a mass sport in a number of industrially developed countries (in both east and west). If it can be considered as a really serious form of passive recreation in bigger cities and industrial centres, we can say that it is even more important to the participating horse-breeding farmers, since it is obvious that equestrian sports, with their close connection with farming, are the ideal form of sport for farmers. Mutatis mutandis the same is true for Yugoslavia. With regard to the participation of Ljutomer horse-breeding farmers at the races it must be stressed that the competitions were considered as sport and recreation of a kind from their very beginnings. The greater the financial possibilities which the races opened, the less inclined the farmers were to consider them as sport: as today's races become predominately a hobby or recreation so they are being more and more widely accepted as a form of sport.

II

At the end of the nineteenth century the Ljutomer horse-breeding farmers introduced trotters on their properties and at the races. They had discovered that the breeding and sale of trotters was considerably more profitable than the breeding and sale of ordinary warm-blooded horses. Thus the Ljutomer district is the only area in the world where the breeding of trotters of introduced by horse-breeding farmers.

It is a measure of the Ljutomer horse breeders' versatility in this field that, having correctly taxed the characteristics of trotters, especially the American ones, it took them only a few short decennaries to produce horses which were suitable for both racing and commercial purposes (they were named the Ljutomer trotters).

It is generally agreed that this is the Ljutomer breeder's greatest breeding achievement.